

Vidnesbyrd. »Teatrets form kan måske være en dør til, at man kan genkende sin uvidenhed«. Skuespiller Jens Albinus opfører Primo Lévis *Hvis dette er et menneske*.

Det skete, derfor
kan det ske igen

Af SYNNE RIFBJERG

I forordet til *Hvis dette er et menneske* skriver Primo Levi: »Den opfattelse, at enhver fremmed er en fjende, ligger dybt begravet i alle som en latent infektion, og dens yderste konsekvens er koncentrationslejren.«

Så følger beretnelsen om Levis tid i Auschwitz, hvortil han blev ført som ung mand i 1944, og som han overlevede ved held, mirakel og en indædt trang til at bære vidnesbyrd om det, sproget indtil da manglede ord for.

På Det Kongelige Teater træder skuespiller Jens Albinus op på en træpalle iført et smukt, ja, elegant jakkesæt og lægger krop og stemme til Levis stemme. En egentlig udramatisk dramatisering for ligesom i Levis egen skrift ikke at kvæle læseren – og altså nu tilskueren – i følelser. Det næsten udsigelige må stå for sig selv; man skal ikke blande tingene eller her følelser og fakta sammen, det er livsfarligt – det vidste Levi, som var kemiker.

Derfor kan man bære det ubærlige i historien om menneskelig fornedrelse som den, Primo Levi blev udsat for sammen med millioner andre i nazitidens koncentrationslejre.

Altså Jens Albinus, en træpalle, en stol og et glas vand, lidt bylyde og ordene. På Det Kongelige Teater.

Næste dag er dekorationen en overflod af indbydende kolonialvarer, kaffe og croissanter på en café i byen fjernt fra Auschwitz og afsavn. Sådan er det jo. Jens Albinus ankommer i civil uden jakkesæt, men nok så nærværende som ved gårdsdagens gennemspilning. At lave en monolog ud af Levis tekst er hans eget projekt, indlært og fremført på skuespilchef Feigenbergs kontor, et hjertebræn. Det er anden gang, han gennemfører en dramatisering af en bog på Det Kongelige Teater – første gang var i 2002 med Houellebecqs *Udvidelse af kampzonen*. Der er en sammenhæng, mener Albinus, som flere gange i samtalens løb kommer ind på Houellebecq og begrebet elementarpartikler.

kaffe, som almindelig kaffe hedder i vore dage og tager fat.

»Da Levi kommer tilbage til Italien i 1946, påbegynder han sit normale liv, men skriver også hektisk sine erindringer med hver morgen og får bogen om Auschwitz udgivet allerede i 1947 under titlen *Overlevelse i Auschwitz*.«

Det er i første omgang en lille bog på et lille forlag og bliver først senere til verdenslitteratur under den berømte titel *Hvis dette er et menneske*. Jens Albinus har en teori om, hvordan det er forløbet; en slags dramatiseret udgave af historien om historien.

»De usolgte eksemplarer af bogen fra det nu hedengange lille forlag havner i 1950'erne hos et større forlag. Jeg kan godt lide at tænke, at der sidder et yngre menneske i 1956 og læser materialet og siger: 'Det skal vi genudgive.' Efter Holocaust og atombomben er man nødt til at begynde forfra og spørge sig selv: 'Hvordan er vi her i den vestlige kulturkreds? Hvordan forstår vi os selv som europæere?' For den første dag efter *Stunde Null*, altså Holocaust, er som en elementarpartikel af, hvem vi er som europæere i dag. Det er ikke længere væk, end at det er mine forældres forældre, som begynder at bygge verden op igen af ruinerne.«

Der er først den konkrete genopbygning og så den mentale, og det er her, Albinus' fiktive forlægger kommer ind i billedet.

»Sartre og andre med ham diskuterer jo videre på Heidegger og Kierkegaard om, hvad det vil sige at være et menneske, og teatret bliver absurd med blandt andet Becketts *Mens vi venter på Godot*. Det er i den sammenhæng, at Levis manuskript dukker op, og derfor forestiller jeg mig, at forlæggeren læser med nogle ganske andre øjne i 1956, end da manuskriptet så dagens lys i 1947.«

IFØLGE Jens Albinus beskriver Primo Levi gråzoner af menneskets beskaffenhed i sin bog: Beretningen er langt fra sort-hvid.

»Han siger ligesom visse andre vidner fra kz-

Primo Levi

Kemiker og forfatter.

Født 1919 og død i 1987 i familiens hus i Torino.

Medlem af modstandsgruppen Retfærdighed og Frihed. Som partisan i Piemontes bjerge anholdt og i 1944 deporteret til kz-lejr Buna-Monowitz under Auschwitz-komplekset. Hjem i 1946.

Efter krigen leder af kemifabrik i Torino. Debuterede i 1947 med den selvbiografiske beretning *Hvis dette er et menneske* (da. 1989).

Andre bøger om kz-opholdet og hjemrejsen er *Tøbruddet* (1963, da. 1991), *De drukkede og de frelste* (1986, da. 1992) og *Natteheksen Lilit og andre beretninger* (1981-1985, da. 1994).

fremføre teksten uden at lade mig forstyrre af omgivelserne. Nøgttern.«

Primo Levis fortid som kemiker er uhyre vigtig. Det understreger Albinus flere gange.

»Han er først naturvidenskabsmand og siden digter; han opfatter sig selv som naturvidenskabsmand. Den person, der står på scenen er jo mig, men jeg vil helst opfatte mig selv som – en laborant.«

Primo Levi får som ganske ung dreng et kemisæt i hånden og så vælter spørgsmålene frem.

»Han skriver om det i sin vidunderlige bog *Det periodiske system*. Han har et herligt blik for de eksperimenter, der ikke lykkes; de er lige så interessante, som når det lykkes. Det er alt sammen inden for genren laboratorieresultater. På samme måde tager jeg denne tekst, som allerede fra Levis hånd er et forsøg, og forsøger at konfrontere mig med tekstmassen, lade den gå gennem hovedet og ud i hovedet på publikum.«

»Han siger ligesom visse andre vidner fra kz-lejrene, at det dehumaniserende ramte begge veje. Det ramte både dem, som foretog overgrebene, og dem, der blev udsat for dem. Han siger også, at efter Auschwitz er der ikke nogen, der burde tale om Forsynet, for det er mennesket, der dræber, og det er mennesket, der lider eller tåler uretfærdighed«.

Jens Albinus

PRIMO Levis fortælletrang som overlevelsesmekanisme træder i kraft allerede, da han bliver anbragt i lejrens kemilaboratorium, den kemiske kommando. Så snart han får fat i noget papir, begynder han at skrive, hvad han ser og hører, og han fortsætter, efter at han slipper ud af lejren og påbegynder sin 11 måneder lange hjemrejse mod Italien.

Jens Albinus har fået en kop amerikansk

»Han siger ligesom visse andre vidner fra kz-lejrene, at det dehumaniserende ramte begge veje. Det ramte både dem, som foretog overgrebene, og dem, der blev udsat for dem. Han siger også, at efter Auschwitz er der ikke nogen, der burde tale om Forsynet, for det er mennesket, der dræber, og det er mennesket, der lider eller tåler uretfærdighed«.

Primo Levis tekst skrider ikke frem mod et fastlagt slutmål, en konklusion.

»Det er noget af det, der kendetegner stor digtekunst, og det er med til at gøre teksten meget teaterregnet. Teater er et godt sted at orkestrere det, vi så at sige ikke ved. Teatrets form kan måske være en dør til, at man kan genkende sin uvidenhed.

Jeg arbejder med en strategi, som handler om et musikalsk tema, og har lavet teksten som en installation. Det vil sige, at jeg aldrig har holdt nogen prøver; jeg lavede en gennemredigering, og så gik jeg op og opførte det for chefen. Siden har jeg tænkt på hver eneste prøve som opførelser mere end som prøver. Altså opførelser af laboratorieforsøget »kandette-fortællies.«

Jens Albinus ryster på hovedet og siger, at der hele tiden mangler nogle mellemregninger.

»Primo Levi siger selv om det her stof, at han ikke kan fatte det. Ordene slår ikke til. I forlængelse af det har jeg ikke villet bygge ovenpå med scenografi og fangedragt. Jeg vil stå som en moderne europæer, en gestalt, som Levis ord bliver fyldt ned i, men i en musikalsk form. Ikke som musik, men fremført i forskellige tempi, som jeg styrer. Principielt burde jeg kunne stille mig op på Magasins rulletrappe og

DET er mange år siden, at Jens Albinus første gang læste Levi, men det er ikke så længe siden, han genlæste *Hvis dette er et menneske*. Han var langt væk hjemmefra, i Saigon og ret alene med nogle vanskelige filmoptagelser, hans modtagelighed var nærmest i alarmberedskab.

»Jeg følte mig i den grad ramt af bogen og også meget rummet af den. Der er noget interessant ved fremmedhed, og jeg følte mig meget fremmed dér.

Før alt det frygtelige med Auschwitz levede Levi et ungdomsliv, der mindede meget om mit eget. Derfor har jeg taget et par linjer med fra *Det periodiske system*: »Vi gik i teatret, til koncerter, det var lidt på kryds og tværs, og man var altid lidt i gang med 'noget andet'. En er jurist, men skriver på en afhandling om filosofi, en kvinde har en løs forbindelse dér, Levi er naturvidenskabsmand og har en digter i maven. De er unge og optaget af alt muligt, også selvoptagede, men Levis historie er i gang og foregår i en helt selvfølgelig, fremadskridende linje. Kri-gen rumler i bevidstheden, i diskussioner og ja, Levi og hans kammerater tager op i bjergene og danner en partisangruppe. Men de gik jo ofte på vandreture i bjergene, Levi elskede de bjerge, og selv om han tog en lille damepistol med elfebensskæfte med denne gang, var han ikke helt sikker på, hvordan den virkede. Det var nok alvor, men ikke blodig alvor for dem.«

Faktisk er den fascistmilits, der fanger de unge mennesker i bjergene, ude efter en meget stærkere partisangruppe.

»Levi gemmer pistolen og en hans venner,

der er læge, rejser sig og tænder en cigaret og siger: 'Det ærgrer mig på mine kromosomers vegne'; det er, som om de er med i en film.«

Men det er i høj grad virkelighed, omend en surrealistisk virkelighed med en rejse i tog stuvet sammen uden vådt eller tørt i fire dag og så – Auschwitz.

»De ved ikke, hvad det er, Auschwitz har ikke den betydning, stedet har for alle os i dag. Levi oplever først og fremmest, at verden er absurd, virkeligheden, som han kender den, går i opløsning, hans fortælling om ham selv går i opløsning.

Det er ikke absurd at råbe hurra, men det er absurd at råbe hurra til en begravelse. Den stribe af absurditeter, som rammer Levi og hans lidelsesfæller afføder en enorm følelse af fremmedhed«, siger Albinus.

»De bliver frataget alt tøj og sendt ind i et brusrum. Her dukker en mand op, som egentlig vil hjælpe dem ved at fortælle dem noget om, hvad deres situation er, men det giver ikke mening. Han siger, at den, der er god til at bokse, kan blive kok. Han siger, at den, der yder et stykke fornuftigt arbejde, kan få præmiekuponer, og der er koncerter og fodbold. Mens de står nøgne, og deres sko er fejlet sammen i en bunke i hjørnet og væk, og de ikke har kunnet få vand ud af en hane i rummet.

Det er den totale fremmedhed, og så er vi – uden sammenligning i øvrigt – tilbage ved mig i Saigon, stikord: fremmedhed. Fordi der er noget inden for de små bevægelser af fremmedhed, der rammer en læser som mig lige i mellemgulvet. Og i første omgang er det ikke alle de rædsomme billeder fra Auschwitz, men udsagn som: 'Det er underligt, som man altid har en fornemmelse af, at noget er et held. Det er et held, at det regner, men at der ingen vind er i dag. Eller hvis det regner, og der er vind, så er det et held, at man har tiltusket sig en ekstra portion suppe i dag. Og hvis der ingen suppe er, så er det et held, at man ved, at man altid kan gøre en ende på det hele ved at gå hen og lægge hånden om det elektriske pigtrådshegn.' Det er små ræsonnementer, som igen er forbundet med noget, de tidlige eksistentialister, fænomenologerne, arbejdede med, nemlig kroppens tilstedeværelse. Den langsomme bevægelse: at når alt er fremmed, så kan man kun begynde fra

det mest elementære niveau: Jeg står her. Hvis vi skal nærme os kz-lejrene, så siger jeg: Kroppen står her, der er ikke nogen vind. Man ved ikke, hvad der sker, men man ved – vind, regn, kulde, sult. Her er benene, her er fødderne, her er et menneske. Levi er så tro mod sine sansninger, at det bliver absurd. Absurd nøgternt.«

NU kradser krisen en lille smule i Vesten.

»De sidste mange år har vi forsøgt at finde ud af at stille brikkerne op på en måde, så vi kan blive ved med at forbedre fortællingen om os selv. Der findes snart sagt ikke det parforhold, den arbejdsplads, den idrætsforening, der ikke tager op i naturskønne omgivelser og sammen med en coach forsøger at redefinere fortællingen om sig selv.«

Jens Albinus slår ud med armen i en besværgende bevægelse.

»Lad det være sagt med det samme: Det går jeg fuldstændig ind for. Det er godt og hensigtsmæssigt, hvis man bare hele tiden holder sig for øje, at der er sider af mennesket, man ikke kan ramme, ikke styre og få kontrol over.

Det synes jeg rummes i noget af det, Levi siger om at være menneske, når han helt ubestikkeligt fortæller nede fra et absolut nulpunkt. For lige bag ved ideen om at stille brikkerne op på en mere hensigtsmæssig måde, der lurker opbyggeligheden: at du skal holde op med det dumme, du gør, og forbedre dig. Lige bag ved opbyggelighed står idealitet, og det, der skete i udryddelseslejrene, var en sidste krampetrækning af idealitet. Det hed jo, at man lavede en 'endeløsning' på alt det, der blokerer for idealitet. Det er vigtigt at sige, at det ikke er nazismen beskåret, det er det 20. århundredes lidelseshistorie.«

Da *Hvis dette er et menneske* udkom igen i 1986, skrev Levi en tilføjelse til det ovenover citerede forord: »Den opfattelse, at enhver fremmed er en fjende, ligger dybt begravet i alle som en latent infektion, og dens ydreste konsekvens er koncentrationslejren.« Tilføjelsen lyder: »Symptomer på infektion er fordomme, intolerance og foragt for De Andre.«

Måske det 21. århundredes lidelseshistorie?

Hvis dette er et menneske. Skuespilhuset, Lille scene, Premiere 14. januar kl 20:00